

BEKE MIHÁLY ANDRÁS
A magyar „autonómia” illúziója

Az erdélyi magyarság a második világháború végén az 1940-et megelőző 22 év lelki terhével érkezett az új világ kapujába. Azzal a tapasztalattal, hogy hiába keresett lelki-szellemi kapaszkodókat Kós Károly sosemvolt transzilvanizmusában, a „lehet-nem lehet-lehet, mert kell” két évtizedet átívelő elvi vitájában, a nemzeti kisebbségi létforma elviselhetetlen, hiszen lényegileg természetellenes. „A kisebbségi élet megszűnik teljes értékű emberi élet lenni, háttérbe szorított, nyomott létté válik, melyet egy reális vagy kevésbé reális remény kompenzál, a fajtestvérekkel való egyesülés reménye. A reményből élésnek ez az állapota pedig, ha a remény hamarosan nem valósul meg, állandó kilengést jelent a hiú fantazmagóriák és a csüggedt letargia között s tartósan elviselhetetlen” – Bibó István mintha csak az erdélyi magyarság két világháború közötti, 22 évnyi kisebbségi létének traumáját összegezte volna. A hazatérés négy éve után ennek a traumának az ismétlődése fenyegetett. Az akkoriiban másfél milliós magyarság számára az új román világ baljóslatúan kezdődött.

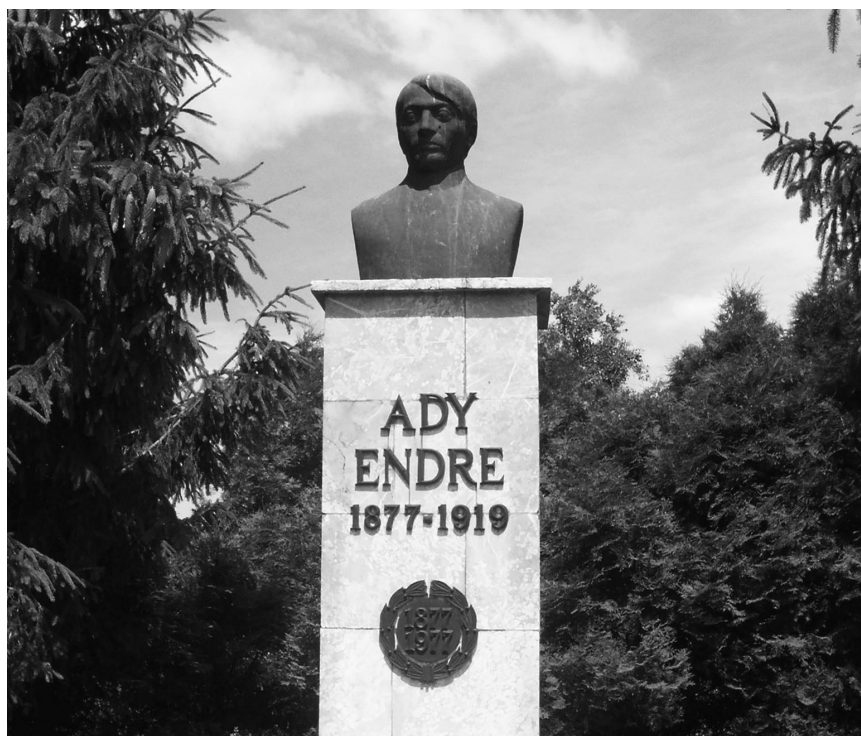
Miután Sztálin az egymással vetélkedő magyar és kommunista párt értésére adta már az 1943-44-es években, hogy Erdély sorsát az döntheti el, melyikük országa lép ki előbb a háborúból, az 1944. augusztus 23-i román kiugrással a kérdés eldőlt, legalábbis eldöntöttnek tűnt. A szeptember 12-én Moszkvában aláírt román–szovjet fegyverszüneti egyezmény 19. pontja egyrészt az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés Erdélyre vonatkozó részét semmisnek nyilvánította, másrészt a majdani békeszerződésre bízta, hogy „Erdély, illetve annak nagyobbik része” ismét Romániához kerül-e. Ennek ára azonban Románia katonai részvétele volt a Szovjetunió oldalán. Tekintettel a románság hagyományos oroszellenességére, Bukarest számára nem volt egészen könnyű a váltás, hiszen reálpolitikus döntésével lemondott Besszarábiáról és Bukovináról, amelyre egyébként

Részlet a szerző *Mikor lesz vajon szobra Ceaușescunak?* című – a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum felkérésére, egy készülő tanulmánykötetbe írt –, hosszabb terjedelmű esszéjéből.

sokkal több történelmi, etnikai jogosultsága volt. Legalábbis beláthatatlan időre elnapolta igényét. Igaz, csábító volt az ár: egész Erdély. A „nagyromán projekt” ebbe az irányba vette az irányt.

1944 szeptemberében az orosz és román csapatok egyidőben nyomultak be a Székelyföldre, hogy aztán október 25-ig elfoglalják egész Erdélyt. A csapatok nyomában ott nyomult a visszatérő román adminisztráció, amely igyekezett mielőbb visszafoglalni korábbi pozícióit. Iuliu Maniu a gyorsabb birtokbavétel céljából Ionel Pop, Észak-Erdély román kormánybiztosa vezetésével felállított egy kormánybizottságot, amely bosszúhadjáratot indított az erdélyi magyarok ellen. Az úgynevezett Maniu-gárdistákból álló félkatonai szervezetek brutális tömeggyilkosságokat követtek el a Székelyföldön: ártatlan civileket kínoztak meg, fejeztek le vagy lőttek agyon. A mézszárlásoknak mintegy kétszáz polgári áldozata volt. Ugyanakkor a magyar férfilakosságot, civileket válogatás nélkül nagy számban hurcolták el magukkal a dél-erdélyi, földvári internálótáborba. A retorziók igazi céljáról világosan árulkodik az erdélyi Világosság 1945. szeptember 30-i számában Veres Pál beszámolója: „A harcoló szovjet csapatokat rosszindulatú körök félrevezették és így a kolozsvári magyarokat mint partizángyanúsakat vitték el. Egyedül a kis Györgyfalváról negyven magyar férfit hurcoltak el. Kolozsvárról mintegy háromezer magyart. Közöttük számos kommunista és szocialista munkást és olyan magyar vezető férfiakat, akik éppen azért tagadták meg a katonai szolgálatot és maradtak vissza Kolozsváron, mert nem akartak a német célokért harcolni és hűek maradtak demokratikus világnézetükhöz... Sorsukról a következő megdöbbentő adatokat közöljük: az elhurcolt észak-erdélyi magyar férfiakat a román hatóságok a Brassó mellett fekvő földvári fogolytáborba zárták. A tábor életéről csak azok az asszonyok tudtak beszámolni, akik meglátogatták férjeiket... Asszonyok beszélnek, hogy a múlt héten *19 foglyot, akik átálltak a román vallásra, szabadon bocsátottak.*” (Kiemelés tőlem: B. M. A.). A többiek, több százan, akik ragaszkodtak a vallásukhoz, azaz a magyarságukhoz, ott pusztultak el az internálótáborban.

A bosszúvágyon és a kollektív felelősségre vonáson kívül a brutális román vérengzések a „nagyromán projekt” megvalósítását szolgálták: a homogén nemzetállam vízióját szem előtt tartó román politikai elit a magyarság tömeges elűzését, vagyonuk megszerzését tűzte céljául. Az 1944. őszi székelyföldi,

Fekete József: Ady-mellportré (1977, Érmindszent, Ady emlékház parkja, fotó: Biró Gergely)

szárazajtai, csíkszentdomokosi vérengzéseknek felsőbb szinten kigondolt tudatos stratégiai céljuk volt. Figyelemre méltó párhuzam, hogy a nem éppen magyarbarátságáról ismert Benešnek is volt olyan elképzelése, hogy a szlovák felkelés során majd egy-két felvidéki tömegmészárlás hírére a magyarok tömegesen elmenekülnek szülőföldjükről. Végül másként szabadultak meg a magyaroktól... Lám, Ionel Pop is azt nyilatkozta a román sajtóban 1944 októberében, hogy Erdélyben a nemzetiségi kérdés most már hamarosan végleg megoldódik. A németek nem számítanak többé, ők le vannak írva, elmennek. A magyarok pedig vagy tudomásul veszik, hogy Erdély immár örökre Romániához tartozik, és beolvadnak, vagy a románoknak valamilyen más megoldáshoz kell folyamodniuk, például a kitelepítésükhöz... A Maniu-gárda vérengzéseinek az volt a valódi nagyromán célja, hogy a majdani béketárgyalásokra az elrémített-elmenekült magyaroktól megtisztított helyzetet teremtsenek Erdélyben.

A Maniu-gárdisták vérgőzös ámokfutásának végül a szovjet hatóságok vetettek véget, akik a magyar vezetők panaszára válaszul november 7-én katonai közigazgatás alá vonták Észak-Erdélyt. November 12-én Vinogradov tábornok, a Romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes elnöke emlékiratban felszólította Sănătescu miniszterelnököt, hogy haladéktalanul vonja ki a román közigazgatást Észak-

Erdélyből. November 14-én megszüntették a román hatóságok működését, és Észak-Erdély 1945. március 13-ig szovjet parancsnokság alá került.

Egy furcsa, reményeket ébresztő, történelmileg máig érvényes tanulságokkal szolgáló rövid fél év kezdődött Észak-Erdély életében. Ezt az időszakot az erdélyi magyarság úgy élte meg, mint egy 126 napos viszonylagos „autonómiát”, amely a szovjeteknek volt ugyan köszönhető, de máig nosztalgikus hivatkozási alapja az erdélyi magyarságnak. Nagyvonalú szovjet katonai ellenőrzés alatt ugyan, de Észak-Erdélyben kialakult egy kétnyelvű adminisztráció a kolozsvári székhelyű Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testület vezetésével. Kolozsvár az orosz bevonulás első percétől Észak-Erdély fővárosaként, Bukaresttől függetlenül intézte ügyeit. Kolozsvári központtal megalakult a Magyar Tankerületi Tanács a magyar tannyelvű iskolák igazgatására. Decemberben megindult a tanítás a magyar tannyelvű iskolákban. A Ferenc József Tudományegyetem Kolozsvári Magyar Egyetem néven folytatta működését. A magyar településeken a Magyar Népi Szövetség gyűlésein jelölték ki a települések vezetőit a nemzetiségek számaránya szerint. Észak-Erdély legtöbb megyéjében szabadon lehetett használni a magyarság szimbólumait és a magyar nyelvet. A kétnyelvűséget néhány megyében törvényesítették. 1945. február 10-én Vasile Pogăceanu, Kolozs vármegye főispánja nyelvrendelettel szabályozta: „az állami, megyei és városi hivatalban mindennemű felirat magyar és román, illetve román és magyar nyelven függesztendő ki, aszerint, amint az illető város vagy község lakossága magyar vagy román többségű. Minden hivatalos rendeletet két nyelven kell kiadni a fenti elvek szellemében”. Kétnyelvűek voltak az utca- és településnevek. Gyárfás Albert, Háromszék alispánja egy 1944. november 18-i gyűlésen kijelentette, hogy a vármegye, bár Románia része, de magyarul lakta terület, ezért „hivatalos nyelve a magyar és a román egyenlő érvénnyel”. Persze, a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a magyar többségű Szatmár

megyében a tisztviselők parancsba kapták, hogy a vármegyeházban „magyar szónak többé elhangzania nem szabad”.

Beke György író a következőképpen emlékszik vissza erre az időszakra: „Megindult az önálló helyi önkormányzatok megszerveződése a helyi kommunista pártszervek irányításával. Megyénként egy-egy szovjet tiszt gyakorolta a legfőbb államhatalmat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, tehát a győztes nagyhatalmak nevében... Magyar volt a főispán és megyei szintig minden tisztviselő az államhatalomban. Minden megyében saját népörséget szerveztek. Sepsiszentgyörgyön egy zabolai erdész, Pila István lett a népörség parancsnoka. A magyar honvédség raktárában megmaradt magyar egyenruhában járatta a népöröket, annyi különbséggel, hogy a honvédség nemzetiszín sapkarózsáját fölcserélte vörös csillaggal. Ez a Pila még soroztatott is a népörségbe, amely azzal a nótával masírozott a városban, hogy 'Miklós Béla katonája vagyok'. Horthy nevét az akkori magyar miniszterelnökével helyettesítették. Tanulságosnak tartom az egyenlőség ösztönös népi reflexét. Szilágyi Ignác udvarhelyi főispán – illetve az új elnevezés szerint: megyefőnök – egyik első rendelkezése az volt, hogy mindenütt meg kell nyitni az iskolákat, a magyar és a román iskolákat egyaránt. Bár Udvarhely megye kilencvenöt százalékban magyar volt és magyarok vezették, mindenkinek saját anyanyelvű iskolát nyitottak. Minden kétnyelvű volt, minden iratot két nyelven írtak. Akkoriban három zászlót használtak: a magyart, a román és a vöröset. Mindhárom kötelező volt. Jellemző az akkori romantikus lelkesülésre Holló Ernő sepsiszentgyörgyi költőnek egy vezércikke, amelyben arról ír, hogy ezek a színek, amelyek eddig ellenségei voltak egymásnak, most egymás mellett lobognak, és hogy a két nemzeti lobogóban van egy szín, amely közös: a vörös... Az volt az illúziónk, hogy mégsem tért vissza a román világ. Pedig valójában Romániában éltünk, csak hogy annak egy olyan területén, amelyen a reakciós Rădescu-kormány nem gyakorolta a hatalmat. Akkoriban örökké arról esett szó, hogy elmentek a románok, bejöttek a románok, megint elmentek a románok... Egy anekdota is született, az egyik székely atyafi meséli a másiknak: 'Csodálatos álmom volt az éjszaka. Ugyanbiza micsoda? Hát hogy kimentek? Na és? És nem jött be senki, maradtunk végre magunk'. Akkoriban nemigen tudta az egyszerű ember, hogy végül is hová tartozunk majd. Híre ment, Csíkban a népi

közigazgatás vezetői határozatot hoztak arról, hogy hivatalosan Moszkvához fordulnak: ők inkább a Szovjetunióhoz csatlakoznának. Hozzanak létre e célból egy korridort, mert ők bárhová akarnak tartozni, csak Romániához nem... Az a négy hónap, minden balossága, nevetséges epizódja ellenére is olyan időszak volt, amely kialakította azt a sokáig élő, megtartó tudatunkat, hogy az új rendszer egyenlőséget biztosít a magyarságnak. Ez a tudat még évekig élt az emberekben, ez a tudat éltette a Magyar Népi Szövetséget. Fölbecsülhetetlen erőt adott számunkra ez a hősi korszak. Még akkor is, ha illúzió volt, tévedés. Azt hittük akkor, hogy lényeges változás történt, pedig egyszerűen csak szovjet taktikázásról volt szó.”

Beindult egy, a területi autonómia kiépítése irányába mutató önszerveződés, elvégre adott volt minden feltétel az itt élő népek, nemzeti közösségek érdekeit egyformán szolgáló autonóm igazgatás kialakítására. Ekkor ébredt fel sokakban a remény, hogy talán megvalósulhat Észak-Erdély területi autonómiája, vagy ki tudja, esetleg akár egy önálló Észak-Erdélyi Köztársaság...

(Figyelemre méltó a magyar korridor ötlete! Egy emberöltővel később újból felbukkant ez a kétségbeesett ötlet. A Csehszlovákia szétválásáról szóló népszavazás kemény dilemma elé állította a felvidéki magyarokat: inkább tartoztak volna a szlovák nacionalizmussal szemben némi védelmet nyújtó távolabbi Prágához, mint a közelebbi magyarellenes Pozsonyhoz. A pozsonyi rádió magyar adásában vitatkozó magyar politikusok számára egy magyar betelefonálónak az volt a konstruktív javaslata: mi lenne, ha a Csallóköz egy – akár esetleg Ausztrián át vezető – korridorral mégis inkább Csehországhoz tartozna...).

Így következett be 1945. március 6-án a bukaresti kommunista hatalomátvétel, amely román jogar alá vonta egész Erdélyt.

Ez a 126 napos „autonómia” is az egyik magyarzata annak, hogy az erdélyi magyarság miért fogadta bizonyos reménykedéssel a kommunista hatalomváltást. Az erdélyi magyar értelmiségi elit, amely zömében egyébként is mélyen rokonszenvezett a magyar népi írók baloldali szellemiségével, a kommunizmus marxista-leninista ideológiájától, a fennen hangoztatott internacionalista eszméktől és a gyakran hivatkozott lenini nemzetiségi doktrínától a „nagyromán projekt” felszámolását, magyarán: nemzetiségi jogai érvényesülését várta. A kommunizmus felé fordulás a kisebbségi sors, a román uralom elleni tiltakozás

volt. A zsidó közösséggel együtt érthető okokból fontos szövetségesei voltak a kommunistáknak. Gyakran visszatérő vád volt velük szemben, hogy a magyar – és emellett a zsidó – kisebbség pártbeli túlreprezentáltsága folytán a Román Kommunista Párt hatalomra jutásáért elsősorban a magyarok és a zsidók tehetők felelőssé.

Mindenesetre az erdélyi magyarság viszonya a kommunistákhoz meglehetősen furcsán alakult. Akár az is elmondható, hogy a Román Kommunista Párt valójában nem a hivatalosan számon tartott évben, 1921-ben alakult meg, hanem már korábban, 1919-ben, éppenséggel Budapesten, Csepelen, a magyar kommunista párt román tagozataként. A jogfolytonosságból következően így fordulhatott elő olyan bizarr eset, hogy Romániában később akadt olyan kommunista párttag, akinek párttagsága régebbi volt, mint maga a párt. A magyarok olyan nagy számban voltak jelen a román kommunista pártban, hogy 1921-ben Bukarestben az *Internacionálét* két nyelven, románul és magyarul is elénekelték. Az erdélyi küldöttek egy része nem is tudott románul. Az 1921 májusában a Román Szociáldemokrata Pártból kiszakadt új pártnak, a Román Szocialista-Kommunista Pártnak, a Romániai Kommunista Párt elődjének első vezetője Gheorghe Cristescu volt, ám 1945-ig az RKP főtítkárai romániai kisebbségiek voltak: a magyar Köblös Elek, az ukrán Vitalij Holostenko, a lengyel Alexandru Stefanski, a zsidó származású, magát románának valló Eugen Iacoboci, a bolgár Boris Stefanov, a zsidó származású, magát magyarnak valló Goldberger István, majd Fóris István. Figyelemre méltó, hogy 1944-ben a párt Központi Bizottságának egyetlen román nemzetiségű tagja éppen a későbbi pártvezér, Gheorghe-Gheorghiu-Dej volt. 1930-ban az egy-kétezres taglétszámú Román Kommunista Párt tagságának 26 százaléka volt magyar, 23 százaléka román, 18 százaléka zsidó identitású. Még 1945 nyarán is a párttagok mintegy 19 százaléka volt magyar.

Mindezek fényében érthető, hogy Kahána Mózes, az egyik korabeli kommunista vezető azt írta, hogy a párt 1924-ben a nemzeti önrendelkezés alapján elítélte a trianoni döntést és Besszarábia román megszállását. 1940-ig Erdélyt is megszállt, elrabolt területként emlegették dokumentumaikban. Mi több, a bécsi döntés megszületésekor a Román Kommunista Párt *Punctul nostru de vedere (Álláspontunk)* címmel kiadott egy kiáltványt, amelyben a polgári

Románia összeomlásának okait és az erdélyi román proletariátus további teendőit elemzi. Egy szóval sem ítéli el a bécsi döntést, ellenkezőleg: kifejti, hogy az észak-erdélyi román munkásságnak a Magyar Kommunista Pártban kell folytatnia harcát a nemzeti-társadalmi jogokért.

Ezek után talán nem véletlen, hogy a nagyromán projekt élharcosa, a liberális kormány „románellenes tevékenységéért” tiltotta be a román kommunista pártot.

Az erdélyi magyar kisebbség balratolódásának magyarázata leginkább abban kereshető, hogy az erdélyi magyar értelmiségi elit zöme a román kommunistákkal való együttműködésben látta az egyetlen alternatívát a magyar kisebbség helyzetének konszolidálására, tekintettel arra a tényre, hogy Erdély Romániában kivédhetetlenül és nyilvánvalóan a Szovjetunió érdekszférájába került. A Magyar Népi Szövetség ezért a baloldali hagyományokat folytatta, és más politikai alternatíva hiányában maga mögé állította az erdélyi magyarságot.

Nyilvánvalóan ez a kezdetektől meghatározó és évtizedekig tartó, a diktatúra korszakába is mélyen belenyúló baloldali eszmeiség a magyarázata annak, hogy miért nem okozott igazi morális törést némely neves erdélyi magyar közéleti személyiség, író, könyvkiadó szerepvállalása a román kommunista párt vezető testületeiben. Viszont aligha magyarázható az erdélyi magyarság valamiféle megrögzött baloldaliságával, ideológiai elvakultságával, oroszbarátságával. Az erdélyi magyarok az oroszokban és a kommunizmusban, annak végleges kompromittálódásáig, a kisebbségi sorsból való kibúvót jelentő ideológiát látták.

Tévedés lenne meghatározó szerepet tulajdonítani a nagyszámú magyarnak a román kommunista párt nomenklatúrájában, vagy akár a kommunista rendszer romániai meghonosításában. A kommunizmust a nagyromán projekt „melléktermékeként” kapta a nyakába a románság. 1945. március 6-án Erdélyért cserébe kapták a kommunizmust, egy szovjetbarát kormányt. Reálpolitikai döntés volt, de nem lehetett könnyű az oroszokat hagyományosan gyűlölő románsággal ezt elfogadtatni. (A románok még egy közelmúltbeli, 2015-ös felmérés szerint is Oroszország iránt érzik a legkevesebb tiszteletet – kevesebbet, mint az „utolsó előtti helyezett” Magyarország iránt.)